

Eduard Vilde

Mäeküla
piimamees
Romaan

Saatesõna
Andrei Hvostov

Esmatrükk eesti keeles:

Eduard Vilde
„Mäeküla piimamees“
Mõte, 1916

Korrektuur Piret Klaus
Kujundanud Tõnis Kipper

Saatesõna © Andrei Hvostov, 2019

ISBN 978-9949-85-590-2

www.tnp.ee

Trükitud AS Printon trükikojas

1

Harilikult kella üheksa ümber haigutab härrastemaja unine esiuks ja laseb saksa välja, sest sel ajal, pärast hommikust einet, algab Ulrich von Kremer esimest ringkäiku oma kruntkonnas, kui ta suviti, jüripäevast mihkclipäevani, siin asub – üksinda nagu kunagi.

Väliselt ei paku Mäeküla mõisnik nägijaile aastate kaupa silmahakkavat vaheldust: seesama vormist veninud tumesinine ševiotkuub valkjaks istunud saba ja läikima kulunud käiste ning hõlmadega, seesama sinine vest vanade ja värskete toidujälgedega, nende seas tunnistusega, et härra von Kremeri einelaual naljalt iialgi vedelad munad ei puudu, seesama rohekaks iganenud must taldrikmüts kustunud läiknoka ja ettepoole lodusse vajunud põhjaga ning lõpuks needsamad halli- ja pruunitriibulised inglise püksid, mille põlveotsad ja kannatagused ilu ja tervise kaduvikust mitte vähem härrast keelt ei kõnele. Varalisest inimesest annab märku ainult kilbikujulise naastuga jäme pitsatsõrmus ta esimese sõrme arutu suure nüki taga, vestil punakalt hiilgav tukatikuldne soomuskee ning selle kütkes olev ja väga harva nähtavale tulev Genfi kuldkronomeeter, millest kui iidsest pärandist teatakse, et „kirjad“ ta mõlkidega kaetud kapslitelt juba ammugi on kadunud.

Mees ise aga – teatava karikatuurilist maiku näolise sarnasuse pärast Saksa riigikantsleriga hüüab ümbruse intelligents teda Mäeküla Bismarckiks –, mees ise on parajasti selles juba püsivas vanusejärgus, kus tosin juurdetektiivaid kimaraid silma ja mõni uus kurd lõua all suuremat muutust ei tähenda, niisama vähe kui pisut enam härmatist habemes, kumerust kuklas ja kõverust õndlas. Kremerid vananevad üldse aeglaselt – võib-olla sellepärast, et nad ehk sündideski enam päris noored ei ole. –

Kui ta kitsalt kivitrepilt – sellel on ainult kolm astet – jala murule on tõstnud – muru, lage muru katab tihedalt pikka veerjat majaesist kuni alla sooviku servani –, toetab härra von Kremer kindata käed, millest teine

tüsedat kadakakeppi hoiab, vaheliti ristluudele ning hakkab pikkamisi ja ränga ühtlusega nagu liiasti koormatud purjekas ümber maja lõunapoolse otsa sõudma. Maja ümbruses ja mõisaõue ulatuses – vähemalt väidavad seda mõned terasemad tähelepanijad – ei vaata ta naljalt kunagi peremehe-likult silmitsedes ringi. Ta pilk kõnnib püsivalt saapaninade ees. Ja kui see korraks ometi ära eksib mõne hoone peale, siis mõmiseb vanahärra midagi, kehatab õlgu, lingutab habemekihvu ja võtab kolm-neli pikemat sammu.

„Verflixt – der Dalles!“

Siin on nimelt mõndagi, mis peaks teisiti olema. Ja mida mõisa väiksus iseenesest ei vabanda. Kõnelemata karjalaudast ja hobusetallist, mille ligikonnas karjane enam pasunat ei usalda puhuda, kõnelemata õlgkatusega orjaaegsest peretoast, mis mõisa väravaesisele tõesti mitte auks ja iluks ei ole, hoopis kõnelemata ka aedniku puudusel ammugi metsa ja rääma läinud uibuaiast, kus enam midagi suhupistetavat ei kasva peale mõne sõstra- ja ussitanud vaarika-iva – kõigepealt ta enda elumaja aga on see, mis paneb Mäeküla mõisniku mõmisema, kuigi mitte sagedasti, sest aeg on nähtust nürinud ja Kremeri-härra pole mitte just tundeinimene.

„Verflixt – der Dalles!“

See maja, nii väheldane ja lihtne kui ta mõisakrundi kasinusele vastavalt ka on kavatsetud, seisab nimelt pooleli. Ja teist aastakümnet juba. Ja kui ajad ei parane, milleks paraku ikka veel tähiseid ei ole, siis jääbki pooleli. Ja kes võõras teda eemalt vaatab, võiks teda saeveskiks pidada, kui ta mitte jõest liiga kaugel ja mäe otsas ei seisaks.

Valmis on Ülem-Baieri talumaja stiilis plaanitsetud villast ainult alumine kivist kord; valgeks lubjatud müüris pilutlevad aknad ilmutavad ruumide elatavust. Puust pealmine kord aga kõigega, mis ehitusele alles mõeldud näolaadi annaks, püsib kurblikus koru-seisukorras: suurest ringrõdust pole seal muud kui talad, kelpvärgist sarikad ja viilulauad, uustest ja akendest pindudega hõredalt kinnilöödud augud vihmast siniseks uhitud palkseintes. Tänavu paigatud pilbaskatus ja värskelt valgendatud korstnad aitavad pildi kriim-katkist nägu aina veel kirjumaks teha. Hoonel on midagi mõne hiiglalooma luukerest, millelt kullid liha juba ära on kandnud.

Ja ta võiks ülinäigusana kogu maastikku vallata, sest paik on ilutundega valitud: pika mäeseljandiku kõrgem kühm enne kaldumist jõe

madaliku poole. Ülemiselt korralt oleks vaba vaade ühelt poolt haljastest sooniitudest läbi lookleva pigimusta jõe, teiselt poolt võsaga palistatud nurmede ning aasade ja nende tagant üleskerkiva kiriku ning tema alevikese peale, kuna akendele põhjast ja õhtust lainelise kõrgendiku maal vastu hoitakse, millel tammehiied männi- ning kuusetukkade ja sarapikud noorte kaasikutega vahelduvad ja karjamaa kahvatu kamarikki nende vahel kukispuupõõsaste tumerohelisel tähnitusel õige vilgast nägu näitab.

Jaa, siin oleks valmis maja pidanud seisma! Kõik õed-vennad Särhveres olid üheksateistkümne aasta eest haruldasel ühisarvamisel: Ulrich saab armsa maja, Ulrich saab maja, mida võib näidata! Ja nüüd – –

„*Der Dalles, der Dalles – verflixt!*“

See tüütu ja balti rüütlimajades mitte väga sage kodakondne, kelle kaela Mäeküla isand süü mõmiseb, elutsevat juba kolmat põlve Kremerite suguvõsas. Tulnud teine tillukese poisikesena, et aegamööda täieks meheks kasvada. Võta'nd kinni, kust ta õieti tuli. Pillajaid ja priiskajaid sõna tüsedamas mõttes ei olevat perekonnas olnud. Jääb järele opmannide seletus: tänamatu põllupind, laisk ja pikanäpuline rahvas ning pisut rohke sigidus härrastemajas, iseäranis tütardest. Mis aga opmanni-isandaid endid ei keelanud villa minemast ja mitte liiga pika ustava teenistuse järel mõisu rentimast või linnas maju omandamast.

Siiski – ühest Kremerist eelmises põlves, kes palju raha kulutanud, kes aidanud „*dallesi*“ meheks kasvatada, teatakse ometi kõnelda. See ilmutanud lapsena üllatavat kavalust kaardimängus, mispärast nõuks võetud teda diplomaadikutsele pühendada. Muidugi lootuses, et ta sugukonnale ja isamaale au teeb.

Auahnust ei või Kremeritele sellepärast ette heita. Seda on neil nii kasinalt, et nad tavalise „*tubli põllumehe*“ nimegi pärast iial vaeva pole näinud, ning need vähesed, kes neist sõjaväes ja riigiteenistuses õnne katsusid, lasknud teisi endist liigutavas isetuses ikka mööda minna. Ka ei mäletata midagi nende visamaist katseist rüütelkondlikus maavalit-suses auameteisse tõusta, veel vähem, teadagi, püüetest teaduse ja kunsti kaudu väljapaistvusele jõuda. Aga kui nüüd just mõnda põlve juba ühtegi perekonnas ei ole, kes Kremerite geeniust nii-öelda kondensatsioonis esitaks, – ei ainust feldmarssalit, ministrit, kubernerit, ei komandeerivat kindralit ega rüütelkonna peameestki, ja kui korraga lapsuke leidub,

kelle kõrgusetee nii selgesti ette on märgitud, – kullake, miks siis mitte! Ja nõnda saanud see Kremer diplomaadiks.

Kuid varsti tulnud välja, et redel, mis ministeeriumikantseleidest konsulaatide ja saatkondade kaudu soovitavale lõpupulgale viib, kaugelt paksemini peab kullatud olema, kui omaksed metsataguses Särgveres teadsid ette kavatseda. Saadik ja minister *in spe* kurtnud alatasa karjääri takistavat rahapuudust, iseäranis härdalt sellest ajast peale, kui ta Londonis viimaks atašee-astmele oli kerkinud, ja hoolimata finantsiliselt üsna ilusti õnnestunud kosjaoperatsioonist pisut enne seda. Vanemad kodus ja ligemad sugulased teinud imet eneseohverdamisen, Särgverele ja Mäekülale kaevatud Krediidkassas ikka enam miinisisid alla, aga Londoni atašee meelest olnud siiski veel vähe upitust. Ja nõnda ta jäänudki atašeeks, kuni talle ühe Inglise õukonnale lähedal seisva *tory*-klubi kaardilauas kitsikuse kiusatusel midagi juhtunud, millest Kremerite perekonnalugu vaikib, mis aga Götz von Kremeri diplomaaditeekonnale otsa üldse peale teinud. Oma lapsepõlisele armastusele, tondipiiblile, olnud diplomaat nimelt kogu teenistusajagi kirglikult truu.

Mil määral vanad haavad, mida Särgvere ja Mäeküla põevad, nüüdsete Kremerite perekondlikus olukorras mõjusüüdi on ja mäherdune osa härraste isikliku tundeelu arvesse kuulub, seda sugemeteks harutada läheb välisele raskeks, ja on asja oletada, et see neile endilegi kiukaupa selge ei ole. Lepitagu seepärast palja tõsiasjaga, et kõik kuus Kremerit, kellel mõisadest aineliselt osa – kolm õde ja kolm venda –, vallalist põlve elavad. Peale Ulrichi, keda väike Mäeküla imetab, on kõik teised Särgvere udaral, kuigi kõige vanem vend Adalbert nimeliselt selle mõisa omanikku esindab. Hoolimata Kremerite peaaegu väikekoodanlikust elulihtsusest annab end selle kaunis suuregi udara sõõrutamine nii küündimatuna tunda, et Heinrich von Kremer, vendadest ealiselt viimane, oma sissetulekut kaupmeheliku palgateenistusega peab kohendama – ta töötab ametnikuna mõisnikkude laenuühingus linnas. Muidu oleks ehk küsitav, kas ta oma kahte vana armastust küllalt jõuaks rahuldada: haruldasi sigaripitse, tuhatoose, salvrätikurõngaid ja taskunuge korjata ning märksa odavamanaistenija asemel piltilusat prisket kammerteenrit ümmardajaks pidada.

Kuna nüüd Mäeküla Kremer hommikust luusi teeb, püsib ta tavaliselt truuduses oma põhimõttele võimalikult kõigest hoiduda, mis vere vagusat

ringvoolu kiirendaks, sest ta tahab kaua elada ja tema teine südameklapp ei ole mitte veata. Seepärast sõuab ta aeglaselt ning ühtlaselt ja loovib inimestest, kes teda võiksid pahandada, eemalt mööda – enamasti valitsejastki, kelle õlgadele ta kõik majandusmured on veeretanud, sest selle vaigse mehe palgelt on ikka nii palju uusi atru, äkkeid, vankreid ja palju kallimaidki riistapuid lugeda. Ja tubakahimu vastu, mille orjus talle ta südame tulul arstlikult keelatud on, võitleb ta kuiva saiaga, mida ta välja minnes ei unusta saterkuue tagataskusse pistmast, ja mõtted hoiab hoolega rahu, rõõmu ja süütuse koosil, iseäranis koosil Särgeverre poole. Sest talvine ja suvel pühapäevane kooselu õdede ja vendadega Särgeveres – ka linnavend saadab oma jõudeajad alati seal mööda –, see on õieti kogu ta maailm.

Küll ei valitse ses maailmas miski vähem kui kuus meelt ja üks mõte, kuus südant ja üks löök. Seal võivad parteinemiseks ja visadeks võitlusteks asja anda säärasedki küsimused, millest mitte just Euroopa ega perekonna enesegi saatus ei olene, – küsimused nagu see, kas on vähene suhkur või halb hoiukoht süüdi, et Jakoobast õe marjakeedised käärima läksid, ja mitme kana kohta peab kukk olema, kui nad hästi peavad munema, ja kas võib kassi nagu koeragi sooja vee ja seebiga pesta. Erakondi tekib kaks kuni kuus – selle järgi, kuidas päevakorda vanemaid või üsna uusi aineid juurde sigib – ja löömine lõpeb korrapäraselt sellega, et viimaks enam ühtegi võitlejat lahinguväljal ei ole: hüpati ükshaaval lauast ja kaoti klõmndi oma tupp, kust siis aegade pärast, mis temperamentide järgi mitmesugused on ja ühest tunnist kahe päevani võivad küündida, ükshaaval jälle nähtavale tullakse, õlioks käes.

Kuid seesuguste verevirgutustega on Ulrich von Kremeri vigane südameklapp panetanud. Nii panetanud, et klapile kahtlemata kahjulikum oleks neist ilma olla. Mingi hinna eest ei vahetaks Ulrich neid tundmuse vastu, mis talle põue asub, kui ta Särgeverest kord kauemini ära oli kui nädalapäevad, – tundmuse vastu, mis käärib ja puurib ja vahel veegi silma võtab, iseäranis õhtuti vaikuse lasumisel ja kui varitsevad varjud aknaid piiravad. Neil kordadel saab vanahärrast tundeinimene sügava härduseni.

Harilikult valib härra von Kremer hommikuseks jalutuseks, kui ta väravast välja ja sepapaja esisele on jõudnud, sealsel lahkmel kõige pikema teecharu – selle, mis karjamõisa viib. Seesinane tee – halvasti sillutatud,

nagu kõik teised Mäekülas, sügavaroopaline, kivine ja savine – läheb kõrgendiku külge mööda mitmekesisest võsast läbi ning avaneb siin ja seal välguti, kust vaade kogu mõisa kallakut ja nõgusat nurmkonda võib mõõta. Ja siis tuleb sõre männik liivasel pinnal ning lõpuks karjamõisa lage mäenutt, ühe palgega vastu turbasood, teisega vastu väikest küla ja põllu- ning karjamaa veeri mööda laialipillatud saunu.

Sel teel teeb jalutaja sagedasti puhkeseisakuid. Ta istub mättale või heidab murule, sirutab koibi ja vibutab keppi, ümiseb, haigutab ja lõbutseb teadvuses, et ta elab, et ta on olemas. Ja mitte lihtsalt olemas, vaid Mäeküla mõisnikuna olemas. Olemas isikuna, kellel maakerast veel osake päriseks on, kelle küljealune o m a , vastuvaidlemata o m a , ja kellel veel nõuda ja käskida on. Ning keda ikka veel respektieritakse. Ja kes kedagi ei tarvitse karta. Ja hein kasvab, vili küpseb ja lehmad lüpsavad. Ja peremehed maksavad renti ja kandimehed teevad töö ära. Ja – jaa – – oääh! – Mäeküla mõisniku magusas haigutamises sisaldub kõik, süsteem ja programm.

Enamasti peatub härra von Kremer ka karja juures, kui see ta käigu piiril juhtub olema, ja siis võidab ta silm isaliku ilme ja isalikult liiguvad ta pikad vurrukihvad. Sest need sada nelikümmend nisa seal – rohkem neid paraku ei ole ja kõige paremat tõugu pole nad ka mitte –, need on ta majanduse elusooned, ja isandliku iseseisvuse peapide; alles kaugelt järele tulevad kartulid ja veelgi kaugemalt müügivili, kui viimast üldse jätkub. Ja Mäeküla mõisnik sügab Laadikut ja Kүүdikut sarvede vahelt, ulatab Punikule tüki saia suhu ja austab Karja-Toomast usaldustoonil mõne küsimusega. Sest Toomast ta ei pelga. Selles mehes pole midagi ähvardavat südameklapile. See väike nässakas rähksilm vahib peremehele otsa, nagu seisaks äkki pilvest kukkunud vanajumal ise ta ees. Mütsigi äigab alles siis peast, kui teine juba selja pöörab. Kurta ja tahta pole tal midagi.

Ja kui siis vanahärra karjamõisas, mäherduse kogunime alla mõisa rehte, kivist heinaküüni ja kahte turbakuuri mõistetakse, natuke ülevaadet on pidanud – sest siinsed vähe uuemad ja seepärast võrdlemisi korralikud hooned ei tõrguta pilku – ja kui ta mäenõlvadel ajaviiteks maasikaid ja muulukaid on otsinud, põõsastikus mõnd siili, sisalikku või nastikut kimbutanud, siis pöördub ta teist teed, alt vainu kaudu, koju tagasi ja

viib oma kokale lõunaisu kaasa, mis lauale kantud parema ja pahema vahel vahet ei tee. Klaas mitte väga kallist portveini kustutab ta janu ja suigutab ta paariks tunniks ausale põllumehe-uinakule.

Teise, veidi väiksema tiiru ristleb härra von Kremer õhtupoolikul ära. Seepeale järgneb päevakava huvitavam punkt: lehmälüpsi pealtvaatamine karjataras. Sellelt virgelt vaatamängult täis rebivaid käsi, sorisevaid nisi ja kobrutavaid kappu viib ta alati nii ülendatud meeleolu tупpa, et paneb oma vana mängutoosi tilisema, mille mahedail helidel ta siis ühtlasi õhturoale rõõmsa vastuvõtu valmistab. Vahel laulab sööja mängitavat viisi paiguti kaasa, ja siis on emand Reemeti kriitika järgi „kui saetaks seinu seitsme suure saega ja soglataks kühvlitega munakivide virnas“.

Kolme küünla valgusel – kiviõli vastu hoiab ta visalt suurt lugupidamatust alal – loeb rüütel von Kremer enne sängiheitmist haigutades veel mõne veeru „Revalsche Zeitungit“ ning paar peatükki raamatute raamatut, enamasti Saalomoni tarkust, sest muud kirjandust tal majas ei ole. Siis kustuvad küünlad ja kustub vanapoisi päev, mis oli nagu eelmine ja ilmatu rida eelmise eelmisi.